

EL MÓN DEL SAGITARI

Fuster, periodista

Com és sabut, al llarg de la seua vida, Joan Fuster es va dedicar sobretot a escriure articles en la premsa. Va ser un articulista tenaç i quasi compulsiu en una amplíssima gamma de publicacions: diaris, revistes i miscel·lànies de tota mena. Sovint combinava la publicació regular en diverses capçaleres alhora amb la redacció, una mica més calmada, però no gaire, d'estudis més detinguts, pròlegs i un gavadal de llibres. «La diabòlica mania d'escriure», que en deia Pla, en Fuster es va convertir en una autèntica obsessió que era, al mateix temps, un mitjà de vida. Amb raó un aforisme seu ens diu «I morir deu ser deixar d'escriure».

Cal recordar que els seus articles –com bona part dels seus llibres, que solien ser encàrrecs– servien, primer que res, perquè el seu autor s'hi guanyara el pa. I si tenim en compte que llavors l'ofici d'omplir pàgines de periòdic estava remunerat encara amb una gasiveria molt més miserable i rampant que la d'ara –que ja és dir–, comprendrem de seguida per què va haver de prodigar-se tant. L'escriptor de Sueca hagué de viure aclaparat per la factura del pa –del pa i de tota la resta, incloent-hi el cost dels llibres i les altres publicacions que necessitava conèixer per a poder dir-hi la seua, des de Sueca, amb un mínim de solvència– i pel temor a un futur que fàcilment es podia conjecturar negre. El futur destituït, sense un cèntim, de l'escriptor vell a qui ja no llegeix ningú.

Només als anys 80, gràcies a la Universitat de València, Fuster va poder trobar una font d'ingressos alternativa, i segura, a la precària prodigalitat d'una escriptura mal pagada. Justament llavors, el ritme frenètic de les seues col·laboracions en la premsa es va alentir (més o menys cap

al 1984), i cap al 1986 va suspendre aquestes col·laboracions pràcticament del tot. La *coincidència* és ben significativa. Cert que als anys 80, després de quasi 40 anys d'escriptura urgent i sense pausa, un dia rere l'altre, Fuster n'estava cansat ja, i tenia motius per a estar-ho. Probablement, tenia també la sensació d'haver-ho repetit ja tot –tot el que tenia a dir– massa vegades. També, que alguns dels projectes que havia acabat amb més delit, com el d'una investigació més acurada en la història social de la llengua, entre altres, havien hagut de quedar ajornats *sine die*, per falta de temps, segrestats per la necessitat d'afanyar-se a redactar papers alimentaris. El fet és que, fins en aquell moment, no es va poder permetre mai tenir un respir. La de la necessitat és una llei molt dura.

La necessitat d'escriure *pro pane lucrando* explica la imensa quantitat de papers que Fuster va publicar en la premsa, però no els explica tots, ni del tot. Hi ha també el compromís amb els seus lectors, que eren els seus conciutadans: la voluntat d'un intel·lectual amb moltes idees i algunes conviccions d'incidir en la seua realitat. Que la major part del temps en què Fuster va viure, va ser una realitat desoladora. Dins el clima resclosit i troglodític, profundament anticivilitzat i anticivilitzatori, del franquisme i de l'incipient postfranquisme –clima que, d'altra banda, és una llòbrega constant del món hispànic–, Fuster s'esforça a posar unes qüestions sobre la taula. Són qüestions culturals (tot és cultura, al capdavall), però també civils, o són culturals justament perquè són civils, i a l'inrevés. Es tracta d'incitar a la discussió i d'obrir vies de llibertat, en primer lloc de pensament, però també d'acció. Els temes a debat poden ser polítics, socials o culturals, perquè en realitat, per a Fuster, tot és el mateix. Vol denunciar la censura, la superstició, la violència, la sempiterna explotació dels homes pels homes, el joc dels interessos camuflats d'ideologia o de moral; alhora vol propugnar una visió i una actitud davant del món més raonable, més dialogant i més higiènica.

A aquesta aposta il·lustrada –amb un alt component escèptic– s'hi suma el nacionalisme –bàsicament reactiu, i molt reticent amb el mateix concepte– de l'autor. Fuster pensa que

els valencians –com en part també els catalans– no saben o no volen saber què són, i han deixat d'assumir amb plena dignitat el seu sentit. Són una col·lectivitat en certa manera confosa o segrestada. La seua llengua i la seua cultura, els seus signes d'identitat, han quedat postergats i gradualment substituïts per uns altres. Pateixen una mena molt peculiar de colonialisme, però té conseqüències peremptòries que els llasten el present i els hipotequen qualsevol avenir vàlid. El compromís de Fuster amb el seu país i la seua gent: la llengua, la història, la cultura, el seu present confús i el seu futur possible, és una de les constants més irreductibles dels seus escrits, també dels periodístics. Tot plegat, el compromís civil i el nacional, és el principal motor que l'impulsa a intervenir en els debats del dia. La premsa és el lloc idoni per a fer-ho.

També hi ha el compromís literari. Fuster va escriure, sens dubte, milers i milers d'articles. Amb raó, va reivindicar per a ell mateix l'etiqueta de periodista, perquè ho va ser en tota l'extensió de la paraula: atent a les pulsions del moment, observador, incisiu, desinhibit, i molt capaç d'involucrar el lector en les seues anotacions amb una prosa àgil, amena i molt llegidora. Com els bons periodistes, Fuster no perd de vista mai el seu públic, i mentre l'informa, a més de divertir-lo, procura enunciar-li amb la major veracitat possible el seu punt de vista sobre l'assumpte en qüestió, alhora que s'esforça a desentabanar-lo, a fer-li pensar sobre el tema a compte propi.

D'altra banda, per a Fuster, un article és també un assaig; de mida més o menys curta, però assaig. A més de la voluntat de fer-se entendre, hi ha la d'escriure bé; és a dir, la de fer literatura, dins el gènere que l'autor ha triat com a propi. No debades la majoria dels llibres de Fuster, i els que més estimava de tota la seua producció, els seus llibres d'assaig, no són ni més ni menys que reculls d'articles. Cal exceptuar-ne, per descomptat, els llibres de poemes, alguns llibres de tema unitari, com ara *El descrèdit de la realitat* o el cèlebre *Nosaltres els valencians*, les col·leccions d'aforismes, que l'autor s'estimava tant (i amb raó), i uns pocs títols més. La resta, l'enorme resta, són reculls d'articles seleccionats

i sovint traduïts per ell mateix o pels seus col·laboradors de confiança.

El fet pot produir sorpresa a qui no conega com anaven llavors les coses, però en les seues circumstàncies és perfectament explicable. Fuster, en premsa, havia de cenyir-se a escriure, la major part de les vegades, en una llengua que no era la seua. El castellà, com a llengua d'expressió remunerada, era senzillament indefugible. Quan trobava editor, l'escriptor de Sueca seleccionava uns textos de l'allau de papers que havia publicat en la premsa, els que li agradaven més o considerava més *viabls*, i de vegades un amic expert en feia la traducció, perquè ell no tenia temps material per a dedicar-s'hi, presoner com estava de mil compromisos inajornables. Després, supervisava o corregia una mica la traducció subsegüent, i llestos. A l'editorial, durant anys, el corrector de torn hi afegia algun *llur* aflictiu i alguna altra perla per l'estil. L'autor, per regla general, es resignava a aquestes desvirtuacions o, quan la cosa passava de mida, protestava amb aspresa. Els pocs lectors en català de l'època, sobradament acostumats a uns i altres encarcaments sobrevinguts, no se n'adonaven gaire, o gens.

Cal dir que l'autor havia trobat un estil molt dúctil i sense massa farbalans, que li permetia escriure amb soltesa i celeritat. No volia ser abstrús ni tampoc inimitable. A més a més, els trets més vistents d'aquest estil –la construcció dialògica, l'adjectivació iridiscent– podien ser trascolats sense gaires menyscapes d'una llengua en una altra. El recurs constant a les frases fetes, els jocs de l'humor i de la ironia còmplice, que s'incrusten molt més en les particularitats idiomàtiques de l'instrument emprat, en representaven el principal obstacle, i supose que la intel·ligent destresa del traductor o la supervisió final de l'autor mateix acabaven esquivant aquests esculls de la millor manera possible. Siga com vulga, queda el fet que alguns dels millors llibres de Fuster, en tot cas els que ell més s'estimava i els que millor sustenten la seua vàlua literària, es van confegir així.

Vist així, el llibre que el pacient lector té ara a les mans s'inscriu de ple en l'obra assagística de Fuster. N'és un exem-

ple més. Si es vol, en una variant pòstuma. La diferència, i es tracta d'una d'important, és que l'autor no va poder seleccionar en vida, dins del gavadal d'articles que va escriure per a la revista *Jano*, el grapat de textos que considerava adequats per a la publicació en forma de llibre. I com que no els va seleccionar ell, que era qui tenia l'autoritat per a fer-ho, no els han seleccionat ningú. Ací dividits cronològicament en dos volums –en el primer, els articles que aparegueren en *Jano* del 1977 al 1980, i en el segon, els que publicà del 1980 al 1984–. Els que potser han caducat i els que es mantenen plenament vigents, els més anecdòtics i aquells en què s'hi va detenir més, perquè se cenyien més als seus interessos o a les seues obsessions. No fer cap selecció té els seus inconvenients. El lector s'adonarà que hi ha moltes reiteracions en aquesta obra. De temes, d'idees, de fraseologia, de suggeriments. Això, que en una publicació de periodicitat quinzenal passa molt desapercbut, ací crida més prompte l'atenció. També hi ha articles despatxats de bursada, per complir amb l'expedient en la data prevista i prou. Fuster no estava sempre a l'alçada d'ell mateix, ni tenia per què estar-ho. Com els de tots, els seus millors articles són excepcions. Per descomptat, no cal ni dir-ho, els seus pitjors articles també són excepcions.

Els avantatges de publicar-ho tot, en aquest cas també són substanciosos, més i tot. En primer lloc, cal dir que la qualitat mitjana d'aquestes col·laboracions de *Jano* és elevada. D'altra banda, forma un conjunt molt significatiu de la visió del món de l'autor en els seus últims anys. En són un excipient altament revelador. Les mateixes reiteracions que hi trobarem ens informen de quines coses preocupaven més a Fuster en aquells anys: la crisi econòmica (que ara torna a estar d'actualitat); els canvis de costums, evidents en mil i una anècdotes que potser conformen una complexa categoria; els riscos d'una modernitat altrament necessària, o inesquivable; el precari futur del gremi lletrat en un món de masses poc propenses a les subtilitats de l'alta cultura i més ensinistrades en la docilitat que en la reflexió; la ferma defensa de la civilització i del progrés, amb els seus riscos corresponents també; el valor de la dignitat humana. Tot

això s'apunta enmig d'un anecdotari ric i variat, en què conflueixen el carnaval i la quaresma, els aiatol·làs energumènics, els insulsos diputats hispànics, les lletres i les ciències, el tocadiscos, el Café Greco de Roma, les tristes hamburgueses i la gran Caballé. Cada dia porta la seua ànsia i també la seua curiositat. Fuster no ho sap tot de tots els temes, però observa el que passa, intueix simetries, fa comparacions, suggereix possibilitats d'indagació, obri perspectives de debat. Aquests articles són tots ells punts de meditació, o també interrogants oberts. Molt sovint ho són d'una manera explícita. Fuster ens repta, al final de l'article, perquè prosseguim la indagació, i el debat, després de la lectura.

De vegades només constata la seua perplexitat, o la seua irritació. Fa la impressió que l'una i l'altra van créixer amb els anys; que, amb el pas del temps, en l'assagisme fusterià, els envitricolls de la política van anar substituint de mica en mica el comentari de temes literaris i culturals –i l'apunt relaxat sobre les mil i una coses de l'àmplia varietat del món, que abans li era tan característic–, i que, alhora, el to distés, matisat i jovial del Fuster jove anà agrejant-se, fent-se més taxatiu. En el fons, Fuster sempre havia estat un escèptic amb una forta tirada al pessimisme anguniejat, que potser es basava en una visió de la condició humana molt poc engrescadora, qui sap si reforçada pel record infantil de les pors de la guerra o per l'existencialisme de moda en els seus anys d'aprenentatge. Aquest punt de partida deprimit, al capdavant ben lúcid, es densifica amb el pas del temps. L'evolució de les coses, sobretot de la política, li augmenta el desencís. Fuster mateix confessa que s'havia il·lusionat, com molts, amb la Transició. Ho esmenta alguna vegada en l'excel·lent llibre d'entrevistes que li va fer Toni Mollà, poc abans de morir. També ell havia cregut «que les masses podien funcionar d'acord amb uns esquemes ideològics i polítics establerts de manera racional». No va ser així. I va comprovar ben prompte que la idea que s'havia fet durant la dictadura del que podia ser la vida política en llibertat –almenys dins les garanties democràtiques– era ingènua. Les coses, sens dubte, podrien haver anat pitjor –fins i tot era probable que hi hagueren anat pitjor–,

com el mateix Fuster no deixa d'assenyalar, amb una mica d'alleujament, en un passatge d'aquest llibre. Però, preses en conjunt, no van anar tampoc, ni a Espanya ni molt menys al País Valencià, com ell hauria trobat racional, i desitjable, que anaren. La gent, incloent-hi les classes subalternes, va defensar uns interessos que Fuster creia que no eren els seus, i no és ara el lloc d'escatir qui s'equivocava.

La tramoia de partits i diputats que llavors es va posar en marxa tampoc es va guiar en tot moment per la racionalitat, precisament. La demagògia i l'entabanament van funcionar a tot estrop, en les sigles polítiques i també, o sobretot, en campanyes vergonyoses com la que va donar ales al blaverisme –el que llavors es va anomenar «la batalla de València»–, i que encara dura. La Transició va ser, entre altres coses, un ball de maniobres confusionàries abillades d'una retòrica que sovint feia enrojolar. A l'endemig, els clixés previs de l'Espanya eterna –i d'altres, com els de l'Església catòlica i apostòlica, amb els seus recels i les seues coercions– perduraven contra vent i marea. El vent de llibertat que l'època auspiciava no va poder esbombar eixes rèmores tenaces, i el personal tenia altres dificultats. Els avanços científics topaven amb la perspectiva atziaga de la crisi i amb el sosteniment escandalós de tota mena de supersticions, de vell i de nou encuny. La voluntat d'obnubilació del personal no va deixar d'inventar superxeries en aquells anys confusos, des dels plats voladors a les cartes astrals, passant per la proliferació de les sectes suïcides, per a estupefacció dels racionalistes candorosos. Fuster se'n sentia decebut. I expressava aquesta decepció amb un enuig molt poc dissimulat, trufat d'exabruptes roents, d'humorades d'una acidesa fulminant i injuriosa, a tort i a dret. Ho fa en els articles –estrictament contemporanis– de *Qué y dónde*, on, tal com ell mateix va reconèixer més tard, es dedica a insultar a l'engròs els polítics del moment, i també, amb més contenció, en aquests articles de *Jano*. Durant la Transició, el *desencant* va ser un terme de moda. I llegits una mica entre línies, aquests articles en són una bona il·lustració. Qui els escriu és un home irritat en la mesura que està decebut. No perd gaire temps

en distingues ni en disquisicions subtils. La seua invectiva fica moltes coses en el mateix sac, i tira al dret. En això, el Fuster vell i el seu temps es corresponen, i s'il·luminen mútuament. Per a molts, el de la Transició va ser un temps d'aprenentatge, però també va ser –en el cas de Fuster això és transparent– un temps d'il·lusions perdudes.

És clar que en l'acritud final de Fuster s'hi entreveuen altres components, adés ho insinuava, que semblen constituents de la seua visió del món i de la seua actitud vital, sorgits d'un racionalisme molt recelós i d'una expectació inusualment desconfiada respecte a la «condició humana». En un gran llibre sobre l'estil de pensament fusterià, *Dialèctica de la ironia*, Guillem Calaforra ho assenyalava, en parlar dels aforismes del nostre escriptor, i uns altres comentaristes ho han observat també: en tota l'obra de Fuster ressona un baix continu opressiu de desolació, d'una amargor escruixidora quan compulsa l'absurda i dolorosa futilitat de la vida, només mitigada per un «instint de conservació» que, en el fons, actua en el buit. Són punts de vista i actituds que, en tot cas, la vellesa, el cansament i la desil·lusió no van fer més que agreujar. Així, sobta trobar de tant en tant sentències com aquesta: «la vida, habitualment sinistra», «Viure és resignar-se a viure», «Tot és trist», o comentaris que neguen a l'alegria qualsevol existència que no siga estrictament retòrica. Com si la sensació que aquest terme intenta expressar no fóra més que un engany compensatori –alienant, doncs–, o una pura quimera. Fuster pogué ser un conversador pertinaç i, per tant, molt sociable, un humorista conspicu, un agut ironista amb punts rabelesians, un aferrissat adversari del dolor i un defensor sense fissures dels petits o grans plaers de la vida, però no va ser mai una bèstia jocunda.

Llevat d'aquests detalls que ens parlen de la intimitat afectiva i la visió del món de fons de Fuster –que és una visió tràgica, tamisada per un materialisme del sentit comú–, i que potser ací podem ataüllar més que en cap altre recull d'articles seus, en part perquè està massa irritat per a reprimir-s'ho, aquest llibre és, com tots els altres assaigs de Fuster, un vast mosaic ple d'una saborosa varietat de detalls –de la

gastronomia a l'astronàutica, passant per tot el que vostés puguen imaginar— que pretén dibuixar un món, el món en què l'escriptor viu, pensa i treballa, i contribuir al sempre indeclinable esforç d'entendre'l. *Discordances* intervé en el seu temps, mentre el disputa, i ara ens el reflecteix. Aquesta és, al capdavant, la tasca del periodista, i el seu millor llegat.

[...]